

Захарова О. В.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету, Черкаси, Україна, bonheur5576@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5793-6203>

ТРАНСФОРМАЦІЇ НАУКОВО-ОСВІТНЬОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ТИМЧАСОВУ ОКУПАЦІЮ ЧАСТИНИ ТЕРИТОРІЇ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ, АНЕКСІЮ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

***Анотація.** Статтю присвячено дослідженню втрат, що їх починаючи з 2014 р. зазнають заклади вищої освіти, переміщені через тимчасову окупацію частини території Донецької й Луганської областей, анексію АР Крим, а також оцінці внеску науково-педагогічних працівників, котрі мають статус внутрішньо переміщених осіб, у науково-освітній потенціал України. Розглянуто проблеми переміщених ЗВО та визначено, що основні з них пов'язані з втратою для України певної частки професорсько-викладацького складу ЗВО Донецької і Луганської областей, АР Крим, основних фондів та документації таких закладів; труднощами різного характеру, з якими зіткнулися в організації навчального процесу науково-педагогічні працівники, котрі евакуювалися разом із ЗВО на підконтрольній Україні території; різким падінням рівня та якості життя цих працівників. Проведено експертну оцінку можливої втрати науково-освітнього потенціалу переміщеного ЗВО через військовий конфлікт, а також внеску внутрішньо переміщених науково-педагогічних працівників у результати діяльності ЗВО, в якому вони тепер працюють.*

Ключові слова: заклад вищої освіти, науково-освітній потенціал, тимчасова окупація, анексія, внутрішньо переміщені особи, науково-педагогічні працівники.

JEL classification: I23, I32, J44, J61.

DOI: 10.32987/2617-8532-2020-4-47-59.

Досягнутий рівень розвитку економіки країни та перспективи його підвищення визначаються цілим комплексом різних чинників, чільне місце серед яких належить сформованому на поточний момент у країні науково-освітньому потенціалу. Від того, наскільки прогресивними освітніми технологіями озброєні заклади вищої освіти (ЗВО), наскільки глибокі й науково обґрунтовані професійні знання інноваційного характеру нагромаджуються та переда-

ються професорсько-викладацьким складом студентам і наскільки мотивованими для цього є обидві сторони навчального процесу, залежатиме конкурентоспроможність молодого фахівця на ринку праці, а отже, і його готовність до високоефективної й високопродуктивної праці на благо суспільства. Саме тому можна стверджувати, що ЗВО відіграє провідну роль у стратегічному забезпеченні соціально-економічної стабільності в регіоні та країні, досягненні високої

© Захарова О. В., 2020

якості життя населення й набутті національно економікою тенденцій перспективного зростання.

Протягом усього часу української державності з різною інтенсивністю та результативністю відбувалося формування її освітнього й наукового середовища під впливом різнопланових реформ у сфері освіти та науки, соціально-економічних і демографічних криз тощо. Проте кардинальні зміни в процесі побудови науково-освітнього потенціалу країни сталися у 2014 р., коли через військовий конфлікт на Донбасі та анексію АР Крим Україна зіткнулася з новим і аж ніяк не сприятливим за соціально-економічними наслідками для перспективного розвитку території явищем – внутрішнім переміщенням населення. Тимчасово переміститися на підконтрольну Україні територію були змушені й ЗВО окупованих територій Донецької, Луганської областей та АР Крим. При цьому, якщо рішення про переміщення ЗВО було ініційоване Міністерством освіти і науки України, то науково-педагогічні працівники цих закладів були поставлені перед важким вибором щодо подальшого життєвого шляху. До того ж від рішення кожного науково-педагогічного працівника (далі – НПП) тимчасово окупованих та анексованих українських територій залежатимуть потенційні можливості зміни темпів нагромадження людського капіталу в країні, що й обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Наукова тематика організаційно-правового й соціально-економічного забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) в Україні є не дуже поширеною через

новизну явища та його непопулярність як на державному рівні, так і в науковому середовищі. Здебільшого окресленими проблемами на добровільних засадах займаються науковці, котрі самі мають статус ВПО, або медики-психологи, що з професійного погляду вивчають соціально-психологічні особливості адаптації таких осіб до життя на нових територіях (О. Іщук, В. Лехан, В. Пономарьов, С. Табачников, А. Хімчан, Л. Шестопалова). Проблематика ж організації процедур внутрішнього переміщення ЗВО досліджена недостатньо й частково розкривається в працях В. Верьовкіна, О. Карамана, А. Касянової, А. Колосова, В. Курило, Л. Маліка, І. Миговича, С. Савченко [1–5]. Саме тому постала потреба в ґрунтовнішому аналізі втрат, яких зазнають переміщені ЗВО, та внеску НПП, котрі мають статус ВПО, в науково-освітній потенціал ЗВО України починаючи з 2014 р., що й зумовило *мету* цього дослідження.

У жовтні 2014 р. відповідними наказами Міністерства освіти і науки України ЗВО з окупованої території були в адміністративному порядку переміщені, практично без надання організаційно-правової допомоги, до конкретних філіалів цих закладів (за умови їх наявності), розташованих у межах підконтрольних Україні районів. При цьому НПП були змушені оперативно прийняти нелегке рішення про організацію свого подальшого життя. Варто чітко розуміти, що рішення про евакуацію було пов'язане з необхідністю залишити власні домівки, майно, налагоджене життя, рідних і друзів та практично з нуля будувати побут і навчальний процес на новій території. У резуль-

таті за період 2014–2020 рр. частину науково-освітнього потенціалу країни було втрачено через те, що певне число працівників науково-педагогічного складу залишили ЗВО на непідконтрольних Україні територіях Донецької й Луганської областей, АР Крим, багато освітян і науковців виїхали за межі країни на тимчасове або постійне місце проживання, деякі з них кардинальним чином змінили вид діяльності. Зазначене потребувало невідкладних заходів щодо припинення цих процесів та запобігання надалі тенденціям втрати науково-освітнього потенціалу й міграції прогресивної частини освітян і науковців за межі України, адже це обмежує можливості реалізації інноваційного сценарію її подальшого розвитку.

Територіальне переміщення ЗВО супроводжувалося численними проблемами, розв'язати які (або хоча б наблизитися до розв'язання) досі не вдалося ні державній, ні регіональній владі [6]. Найпершою й найбільшою проблемою є втрата для України певної частки професорсько-викладацького складу ЗВО Донецької та Луганської областей, АР Крим. На жаль, скорочення людського капіталу переміщених ЗВО триває, й це негативно позначається на якості освітніх послуг та зменшує потенційні можливості для поступового відновлення економіки регіону, що постраждав унаслідок військового конфлікту та окупації частини території.

Ілюстрацією цієї проблемної ситуації може стати динаміка чисельності НПП ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» (далі – ДонНТУ), переміщеного в

жовтні 2014 р. до м. Красноармійська (нині – м. Покровськ) Донецької області. Так, на 21 грудня 2015 р. загальна чисельність НПП цього закладу становила 218 осіб, 178 із яких були штатними працівниками. Однак на 15 грудня 2019 р. загальна чисельність НПП скоротилася до 195 осіб, або на 10,6 %, а штатних працівників – до 163 осіб, тобто на 8,4 % [7]. Таким чином, спостерігається тенденція поступового зменшення числа штатних НПП за зростання кількості сумісників та інших працівників. Тобто чисельність НПП-донеччан протягом чотирьох років поступово знижувалася, що спричинено безліччю проблем у зв'язку з пошуком викладачами житла на новому місці, пристосовуванням до інших, гірших умов життя та особливостей навчального процесу тощо. До того ж протягом усього цього періоду відбувалося поступове скорочення ставок професорсько-викладацького складу: якщо на 21 грудня 2015 р. їх кількість становила 182,2 од., то на 1 грудня 2018 р. – 156,1 ставки, що теж варто вважати вагомою причиною виникнення у викладачів думок про доцільність зміни місця роботи.

Одним із найпотужніших факультетів ДонНТУ був і залишається економічний. Станом на липень 2014 р. на цьому факультеті працювало 98 НПП, із яких до м. Покровська перевелася лише 42 особи, або 42,9 %. Протягом 2015–2019 рр. 15 осіб (35,7 %) зі складу переміщених викладачів факультету звільнилися та перейшли до інших університетів України (Черкаського державного технологічного університету, Запорізького національного університету, Кременчуцького національного

університету імені Михайла Остроградського, Київського національного торговельно-економічного університету, Національного авіаційного університету, Дніпропетровського державного університету, Ужгородського національного університету, Донецького національного університету імені В. Стуса) і світу (Білоруського державного економічного університету) (рис. 1).

Тобто з 98 викладачів економічного факультету ДонНТУ, котрі працювали там до початку військового конфлікту у 2014 р., на кінець 2019 р. залишилося лише 27 осіб (27,6 %) НПП-донеччан. Таким чином, за роки окупації тільки один факультет університету втратив 71 висококласного і високопрофесійного фахівця разом із їхнім науково-освітнім потенціалом.

Щоб хоч би приблизно оцінити величину втрат, яких зазнав ДонНТУ через військовий конфлікт, проведено анкетування 15 звільнених з переміщеного університету НПП, виконане в межах дослідження «Вплив конфлікту на економіку в державі та можливі його наслідки: економіка війни (war economy), дивіденди від миру (peace dividends), сіра економіка (grey economy), корумпована економіка» в грудні 2019 р. на замовлення Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України [8] (таблиця).

Очевидно, що такі втрати (тим більше це лише невелика частина від загальних втрат університету) не могли не відбитися на результатах його діяльності. І справді, хоча впродовж 2014–2017 рр. позиції ДонНТУ у всеукраїнських і міжнародних

Рис. 1. Напрями переміщення з метою працевлаштування науково-педагогічних працівників економічного факультету ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» через військовий конфлікт на Сході України

Джерело: [8].

Таблиця

Узагальнені результати обробки анкет щодо результативності наукової та викладацької діяльності 15 колишніх викладачів ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» за період переміщення до інших ЗВО України і світу внаслідок конфлікту на Сході країни

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
1. Кількість опублікованих наукових праць, усього	77	105	132	160	121
З них:					
у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз Scopus або WoS	1	1	1	5	3
у фахових виданнях України	18	26	41	45	23
в зарубіжних виданнях	3	2	4	8	8
у монографіях, опублікованих в Україні	-	3	5	9	10
в монографіях, опублікованих за межами України	1	1	2	1	1
у матеріалах конференцій	54	72	79	92	76
2. Отримання диплома та атестата:	1	-	-	1	2
кандидата наук	1	-	-	-	-
доктора наук	-	-	-	-	2
доцента	-	-	-	1	-
3. Під керівництвом захистився:	1	2	-	2	3
кандидат наук	-	1	-	2	-
доктор наук	1	1	-	-	3
4. Кількість призових місць, отриманих студентами під керівництвом на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт чи всеукраїнських олімпіадах, за місцями:	-	-	2	6	2
перше	-	-	-	-	1
друге	-	-	1	3	-
третє	-	-	1	3	1
5. Грант з будь-яких джерел на наукові дослідження, грн	-	-	-	-	36 000
6. h-індекс на 2019 р. у Google Академія, осіб	h9 - 1; h7 - 1; h4 - 2; h3 - 3; h2 - 4; h1 - 2				
7. Отримання сертифіката про володіння іноземною мовою B2	-	-	-	1	1
8. Стажування в зарубіжному закладі вищої освіти, країна та кількість осіб	Словаччина (1), Чехія (2)	Словаччина (1), Франція (1)	Словаччина (1), Канада (1)	Польща (1), Чехія (1)	Польща (1), Туреччина (1)
9. Підвищення кваліфікації за професійною спрямованістю, осіб	3	5	4	3	6
10. Кількість ліцензованих спеціальностей та освітніх програм	2	2	5	7	5
11. Число акредитованих спеціальностей та освітніх програм	2	2	4	5	3
12. Відкриття аспірантури PhD	-	1	-	-	-
13. Керівництво докторантом	-	-	2	3	1
14. Керівництво аспірантом	2	3	2	1	-

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
15. Керівництво аспірантами PhD	-	-	1	2	1
16. Опонування дисертацій на здобуття наукового ступеня, всього	1	-	-	1	1
кандидата наук	1	-	-	-	1
доктора наук	-	-	-	1	-
17. Член спеціалізованої вченої ради щодо захисту дисертацій	4	4	4	3	3
18. Член редакційної колегії фахових видань України	4	3	3	3	3
19. Член редколегії зарубіжних видань	-	-	-	2	2
20. Член комісії з акредитації та ліцензування	-	-	-	-	1
21. Публікація навчально-методичних публікацій, усього	8	35	38	46	37
підручник	-	1	-	-	-
навчальний посібник	1	2	4	3	2
методичні рекомендації	7	32	34	43	35
22. Участь у виконанні госпдоговірних досліджень	-	-	1	-	-
23. Експерт НАЗЯВО	-	-	-	-	3
24. Інші здобутки в науковій та освітній сферах, які у Вас були, проте не потрапили до попереднього переліку	-	Почесні грамоти голови Вінницької ОДА та обласної ради Вінницької області, ректора університету	Подяка МОН	Почесні грамоти голови Вінницької ОДА та обласної ради Вінницької області, ректора університету	Грамота МОН

Джерело: [8].

рейтингах зберігалися, починаючи з 2018 р. вони різко погіршилися (рис. 2).

З метою стабілізації ситуації доцільно провести хоч би приблизну оцінку масштабів втрати науково-освітнього потенціалу переміщеними ЗВО України, котра й далі зростає, на основі чого має бути розроблений план заходів із відновлення їх науково-освітнього потенціалу на коротко- й довгостроковий періоди.

Другою проблемою є втрата переміщеними ЗВО основних фондів і до-

кументації (архівної, фінансово-господарської, навчальної та навчально-методичної), які через конфлікт залишилися на непідконтрольній Україні території. Це істотно впливає на результативність функціонування ЗВО, можливості їх перспективного розвитку. Так, через втрату лабораторного фонду під загрозою опинилась якість підготовки фахівців технічних спеціальностей, а цілковита втрата бібліотечного фонду обмежила можливості для професійного й особистісного розвитку всіх без

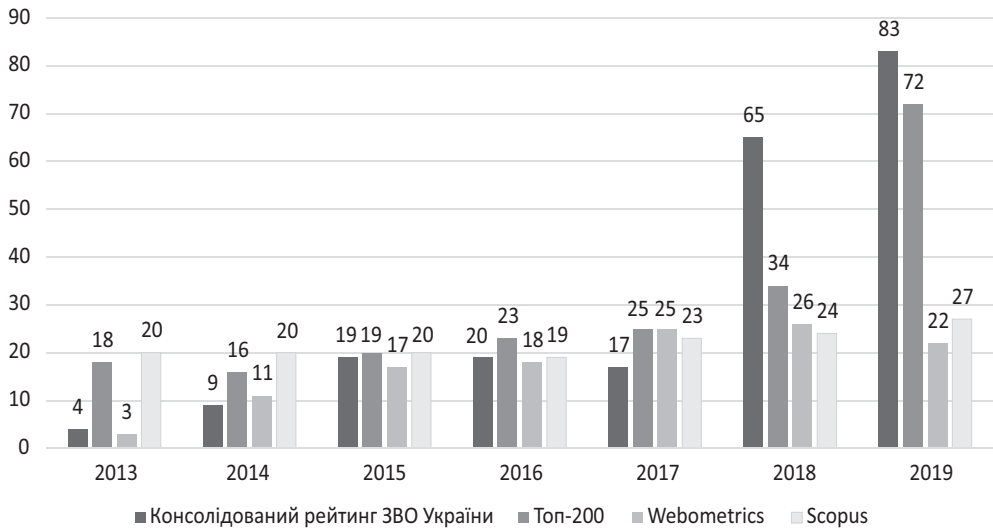

Рис. 2. Динаміка зміни позицій ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» у всеукраїнських і міжнародних рейтингах університетів протягом 2013–2019 рр.

Джерело: [8–11].

винятку учасників навчального процесу переміщених ЗВО. До того ж відсутність архівів унеможлиблює проведення документальних експертиз та видачу дублікатів втрачених документів, що обмежує права випускників ЗВО.

Третя проблема пов'язана з труднощами різного характеру, з котрими зіткнулися при організації навчального процесу НПП, яких було разом із їхніми ЗВО переміщено на підконтрольні Україні території. В цьому випадку заклади освіти почали працювати на базі наданих їм приміщень за умов повної відсутності доступу до інформації щодо всіх аспектів їх попереднього існування та налагодженої системи організації навчального процесу. Через це переміщення освітніх закладів і наукових установ із непідконтрольних Україні територій потребує ґрунтовного дослідження з метою встановлення результативності їх функціонуван-

ня впродовж 2014–2020 рр., визначення проблемних аспектів та перспектив розвитку, обґрунтування управлінських рішень, спрямованих на поліпшення умов їхньої діяльності й забезпечення достатньої якості освітніх послуг, що ними надаються, і наукових робіт, котрі ними виконуються.

Четверта проблема стосується різкого зниження рівня та якості життя НПП, які були вимушені змінити місце свого проживання й роботи через військовий конфлікт. У цьому зв'язку потребують ґрунтовного дослідження рівень і якість життя внутрішньо переміщених до інших регіонів України науково-педагогічних та наукових працівників. Адже від того, наскільки сприятливі умови будуть створені для освітян і науковців на місцях, залежатиме їх мотивація до продуктивної роботи, бажання якісно працювати на території країни та нарощувати її науково-освітній

потенціал. Тому за результатами експертної оцінки потрібно визначити основні напрями розв'язання наявних проблем.

Прикладом може слугувати оцінка для 15 викладачів, звільнених за період 2015–2019 рр. з економічного факультету ДонНТУ, проведена в межах дослідження «Вплив конфлікту на економіку в державі та можливі його наслідки: економіка війни (war economy), дивіденди від миру (peace dividends), сіра економіка (grey economy), корумпована економіка» [8]. Оцінювання здійснено шляхом анкетування, за результатами якого встановлено, що:

1) середній вік опитаних викладачів – 49,5 року;

2) посадова структура працівників погіршилася: станом на 2015 р. посаду завідувача кафедри обіймало 5 осіб, доцента кафедри – 10 осіб; на 2019 р. – обов'язки завідувача кафедри виконували 2 особи; обіймали посаду професора кафедри 2 особи, доцента кафедри – 10 осіб; вступила до докторантури 1 особа;

3) на новому місці більшість НПП відчують себе соціально незахищеними, зокрема 6 осіб відчують себе повністю соціально незахищеними; 5 – переважно незахищеними та 4 особи – переважно захищеними;

4) на новому місці спостерігається низький рівень задоволення професійних амбіцій: у 4-х осіб вони повністю не задоволені; в 6-и переважно не задоволені; у 3-х переважно задоволені та у 2-х повністю задоволені;

5) наявна потреба в поліпшенні житлових умов на новому місці: 11 осіб потребують їх поліпшення (8 осіб мешкають у орендованому житлі та 1 особа в гуртожитку); 3 осо-

би переважно потребують; 1 особа не потребує;

б) більшість викладачів не задоволені власними побутовими умовами, якістю життя на новому місці, а саме: 5 осіб повністю не задоволені; 7 осіб переважно не задоволені та 3 особи переважно задоволені.

Крім того, викликає занепокоєння той факт, що більшість викладачів, котрі виїхали за межі Донецької й Луганської областей, переважно не мають бажання повертатися до рідної області та університету навіть за умови відновлення контролю України над територіями, що наразі є окупованими. Така тенденція обмежує можливості щодо збільшення науково-освітнього потенціалу зазначених областей, чия економіка перебуває в кризовому стані.

Нами перелічено лише основні проблеми, з котрими зіткнулися освітяни й науковці окупованих територій. Якщо ж досліджувати глибше, то кожна людина, що вимушено потрапила в цю ситуацію, зіткнулася з цілим спектром різних проблем, для розв'язання яких не існує готових, універсальних рішень. Справді, приймаючи рішення про евакуацію разом із власним ЗВО, НПП стикалися з комплексом проблем, розв'язати котрі власними силами було досить важко. Ідеться про організацію навчального процесу за умови повної відсутності допоміжного персоналу й підрозділів забезпечення цього процесу, браку науково-педагогічних кадрів та труднощів із переміщенням студентів і викладачів до місця навчання; різке погіршення умов життя й праці, зниження купівельної спроможності; відірваність від родини та відсутність можливостей для її пере-

везення; важкий морально-психологічний стан тощо [12]. Не дивно, що працівники, які мали найбільше нерозв'язаних проблем, почали шукати шляхи поліпшення власного життя та нові робочі місця в інших регіонах України і світу.

Зміна місця роботи не усувала всіх проблем переміщених працівників, проте давала можливість змінити життєву обстановку на більш психологічно здорову і стабільну завдяки територіальній віддаленості військових дій та налагодженості навчального процесу в новому ЗВО. Проте додавалися різні негативні емоційні стани, пов'язані як із внутрішніми (ностальгія за колишнім життям, рідним ЗВО й містом, власною домівкою тощо), так і зовнішніми (труднощі з адаптацією на новому місці до життя та праці, несприйняття оточуючими, зменшення соціальної ролі особистості в суспільстві, новому трудовому колективі та ін.) причинами. Втім, незважаючи на наявність психологічних, соціальних, фінансових і матеріальних проблем, із котрими щодня стикаються переміщені НПП, як до речі, й інші ВПО, вони багато сил віддають новому місцю роботи, у такий спосіб підвищуючи його рейтинги завдяки вагомих освітнім та науковим здобуткам.

Відсутність офіційного статистичного обліку внеску переміщених НПП у результати й рейтинги ЗВО, де вони працюють, не дає змоги об'єктивно оцінити його позитивний вплив. Зробити це можливо лише дослідним шляхом і для кожної приймаючої установи окремо. Подібну оцінку було проведено для Черкаського державного технологічного університету (далі – ЧДТУ) в межах досліджен-

ня «Вплив конфлікту на економіку в державі та можливі його наслідки: економіка війни (war economy), дивіденди від миру (peace dividends), сіра економіка (grey economy), корумпована економіка» [8].

Під час дослідження виявлено, що протягом 2014–2019 рр. університет прийняв до свого штату 12 осіб професорсько-викладацького складу, які тимчасово були переміщені з непідконтрольних Україні територій Донецької та Луганської областей, із них 10 викладачів різних ЗВО м. Донецька (в тому числі один із ДонНТУ) та 2 викладачі різних ЗВО м. Луганська. Середній вік цих НПП становив 43,5 року. На початок 2014 р. п'ятеро з них мали статус завідувача, четверо – доцента, троє – асистента кафедри. На момент дослідження посадова структура працівників змінилася в гірший бік (2 завідувачі, 5 професорів, 3 доценти та 2 викладачі кафедри), що було добровільним і зваженим рішенням кожного з них.

З метою кількісного оцінювання науково-освітнього потенціалу, котрий через військовий конфлікт на Сході України було додано до здобутків ЧДТУ, було проведено анкетування працівників ЧДТУ, що мають статус ВПО. Розроблена з цією метою анкета містила два блоки питань, спрямованих на констатацію й конкретизацію результатів науково-педагогічних досягнень та самооцінку рівня і якості життя кожного працівника. За результатами заповнення та обробки анкет встановлено, що впродовж 2015–2019 рр. 12 викладачів отримали такий науково-педагогічний здобуток:

1. Кількість опублікованих наукових праць, усього – 501, з них:

у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз Scopus або Web of Science, – 27; у фахових виданнях України – 146; у зарубіжних виданнях – 37; у монографіях, опублікованих в Україні, – 47; у монографіях, опублікованих за межами України, – 21; у матеріалах наукових конференцій – 223.

2. Отримано 2 дипломи кандидата наук, 2 атестати доцента і 2 атестати професора.

3. Під керівництвом захистилося 9 докторів наук та 13 кандидатів наук.

4. Кількість призових місць, отриманих студентами на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт або всеукраїнських олімпіадах, за місцями: перше місце – 1; третє місце – 1.

5. Грант з будь-яких джерел на наукові дослідження – 36 000 грн.

6. Середній h-індекс у Google Академії – 3,5.

7. Отримання сертифіката про володіння іноземною мовою B2 – 6 осіб.

8. Стажування в зарубіжному ЗВО: Франція – 1 особа, Польща – 11 осіб.

9. Підвищення кваліфікації за професійною спрямованістю – 7 осіб.

10. Кількість ліцензованих спеціальностей та освітніх програм за посередньою участю – 7, акредитованих – 14.

11. Відкриття аспірантури PhD – 2 спеціальності.

12. Керівництво докторантом – 4 особи, аспірантом PhD – 10 осіб.

13. Захист аспіранта PhD – 1 особа.

14. Опонування дисертацій на здобуття наукового ступеня: кандидата наук – 7 разів; доктора наук – 3 рази.

15. Член спеціалізованої вченої ради щодо захисту дисертацій – 4–10 разів у різні роки.

16. Член редакційної колегії фахових видань України – 6–12 видань у різні роки, зарубіжних – 2 видання.

17. Член комісії з акредитації та ліцензування – 3 рази.

18. Публікація навчально-методичних видань, усього – 82, з них: навчальний посібник – 22, методичні рекомендації – 60.

19. Експерт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) – 2 особи.

20. Рецензування монографій – 11 од.

Отже, університет за останніх п'ять років отримав досить потужний приріст науково-освітніх здобутків, завдяки чому, серед іншого, зріс його рейтинг. Так, у Консолідованому рейтингу ЗВО України ЧДТУ в 2019 р. посів 120–122-е місце, тимчасом як у 2015 р. – 145-е місце [10].

Окрім того, завдяки анкетуванню виявлено, що вагомий науково-освітній доробок викладачів спостерігався на тлі незадовільного рівня їх соціального забезпечення, зниження рівня та якості життя. Самооцінка рівня соціальної захищеності дала такі результати: повністю соціально захищеною себе відчуває лише одна особа, тимчасом як шестеро – переважно й повністю незахищеними; повністю задоволені професійні амбіції в новому ЗВО лише в однієї особи, в чотирьох – переважно та повністю не задоволені; тільки двоє мають власне житло на підконтрольній Україні території, інші вимушені орендувати його або проживати в гуртожитках; не потребує поліпшення житлових умов і повністю задоволена побутовими умовами лише одна особа [12].

Хоча це дослідження виконано на прикладі одного ЗВО, його резуль-

тати можна поширити на більшість закладів, до кадрового складу яких було залучено науково-педагогічних працівників, котрі мають статус ВПО. Водночас викликає занепокоєння той факт, що переважна частина ВПО серед викладацького складу мають незадовільний рівень життя та потребують його поліпшення, що негативно позначається на їхньому морально-психологічному стані, а отже, й на безпосередніх результатах їхньої роботи. Тому, щоб запобігти остаточній втраті науково-освітнього потенціалу переміщених осіб, ЗВО,

регіональні й національні органи влади, профільні міністерства та відомства повинні розробити і своєчасно запровадити дієві програми підтримки НПП, котрі мають статус ВПО. Основним спрямуванням цих програм повинне стати надання їм кваліфікованої психологічної, соціальної й матеріальної допомоги, що дасть змогу максимально підвищити рівень їх соціальної захищеності та задоволеності теперішнім рівнем життя, а також стане умовою подальшого зростання ефективності освітньої й наукової праці.

Список використаних джерел

1. *Верьовкін В.* Особливості реалізації освітньої політики щодо переміщених університетів України. *Вища освіта України*. 2017. № 4. С. 35–40.
2. *Колосов А. М., Касянова А. В.* Засади формування адаптаційних механізмів відновлення функціонування тимчасово переміщених навчальних закладів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. : педагогічні науки*. 2018. № 1 (2). С. 105–117.
3. *Курило В. С., Савченко С. В., Караман О. Л.* Переміщені університети як новий тип закладів вищої освіти України. *Education and pedagogical sciences*. 2019. № 3. С. 3–9.
4. *Малік Л. В.* Особливості маркетингу освітніх послуг переміщених навчальних закладів зі сходу України. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2015. № 2. С. 131–140.
5. *Мигович І. В.* Функційний потенціал експорту освітніх послуг тимчасово переміщених закладів вищої освіти України. *Education and pedagogical sciences*. 2019. № 1. С. 13–24.
6. *Захарова О. В.* Проблематика впливу воєнного конфлікту в Україні на вищу освіту. *Стратегічний потенціал державного та територіального розвитку* : Матеріали ІІІ міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 9–10 жовт. 2019 р. Маріуполь ; Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. С. 219–221.
7. ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Покровськ : офіційний вебсайт. URL: <https://donntu.edu.ua/>.
8. Заключний звіт «Трансформації науково-освітнього потенціалу регіонів України в умовах економіки війни (в результаті тимчасової окупації частини території Донецької та Луганської областей, анексії Республіки Крим), визначення наслідків та перспектив», який було виконано колективом авторів під керівництвом д.е.н. Захарової О. В. в межах теми дослідження «Вплив конфлікту на економіку в державі та можливі його наслідки: економіка війни (war ecomomy), дивіденди від миру (peace dividends), сіра економіка (grey ecomomy), корумпована економіка» на замовлення Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. Чекраси : ЧДТУ, 2019. 86 с.

9. Рейтинг університетів України за показниками Scopus. *Центр міжнародних проєктів «Євроосвіта»* : вебсайт. URL: <http://www.euroosvita.net/>.

10. Консолідований рейтинг вищих навчальних закладів України. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/51741>.

11. Рейтинг закладів вищої освіти «ТОП-200 Україна». URL: <http://www.euroosvita.net/reyt/>.

12. *Захарова О. В.* Шість років випробувань на міцність. *Феномен української інтелектуальної еміграції в контексті глобальних трансформацій (до 100-річчя заснування ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»)* : Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Покровськ, ДонНТУ, 9–10 квіт. 2020 р.). Покровськ : ДВНЗ «ДонНТУ», 2020. С. 71–75.

Oksana Zakharova

Dr. Sc. (Economics), Professor, Cherkasy State Technological University, Cherkasy, Ukraine, bonheur5576@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5793-6203>

TRANSFORMATION OF THE SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL POTENTIAL OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE AS A RESULT OF THE TEMPORARY OCCUPATION OF PART OF THE TERRITORY OF DONETSK AND LUHANSK REGIONS, ANNEXATION OF THE REPUBLIC OF CRIMEA

Abstract. *In 2014, as a result of the military conflict in the East of Ukraine and the annexation of the Republic of Crimea, a new phenomenon has emerged in the country's educational space – the movement of higher educational institutions from the occupied territories to areas controlled by the Ukrainian authorities. This process was accompanied by a number of psychological, social, economic, intellectual, property and legal problems. The greatest negative influence of the listed reasons is experienced by the scientific and pedagogical workers of the displaced higher educational institutions. The purpose of the article is to study the number of losses incurred by displaced institutions of higher education and the contribution that scientific and pedagogical workers with the status of internally displaced persons add to the scientific and educational potential of Ukraine due to the temporary occupation of a part of the territory of Donetsk and Luhansk regions, the annexation of the Republic of Crimea. The main research methods were questionnaires, systematization and generalization of information. The article concretizes the problems of displaced higher educational institutions of Ukraine due to the temporary occupation of a part of the territory of Donetsk and Luhansk regions, the annexation of the Republic of Crimea: loss of teaching staff; lack of basic funds and documentation for previous years of work; difficulties of various kinds in the organization of the educational process; declining living standards and quality of life of scientific and pedagogical workers. An expert assessment of the possible loss of the scientific and educational potential of the displaced higher educational institutions due to the military conflict was carried out by questioning the scientific and pedagogical workers who quit after the moment of evacuation. The contribution of internally displaced scientific and pedagogical workers to the results of the activities of the higher education institutions*

in which they work is evaluated. This assessment was carried out based on the results of a questionnaire survey of scientific and pedagogical workers with the status of internally displaced persons.

Keywords: *higher education institution, scientific and educational potential, temporary occupation, annexation, internally displaced persons, scientific and pedagogical workers.*

References

1. Verevkin, V. (2017). Features of the implementation of educational policy in relation to displaced universities in Ukraine. *Higher education in Ukraine*, 4, 35–40 [in Ukrainian].
2. Kolosov, A. M., Kasyanova, A. V. (2018). Principles of the formation of adaptive mechanisms for restoring the functioning of temporarily displaced educational institutions. *Bulletin of the Luhansk National Taras Shevchenko University. Pedagogical sciences*, 1 (2), 105–117 [in Ukrainian].
3. Kurilo, V. S., Savchenko, S. V., & Karaman, O. L. (2019). Relocated universities as a new type of higher education institutions in Ukraine. *Education and pedagogical sciences*, 3, 3–9 [in Ukrainian].
4. Malik, L. V. (2015). Features of the marketing of educational services of displaced educational institutions from the East of Ukraine. *European vector of economic development*, 2, 131–140 [in Ukrainian].
5. Migovich, I. V. (2019). The functional potential of the export of educational services of temporarily displaced higher educational institutions of Ukraine. *Education and pedagogical sciences*, 1, 13–24 [in Ukrainian].
6. Zakharova, O. V. (2019). The problem of the influence of the military conflict in Ukraine on higher education. *Strategic potential of state and territorial development* (pp. 219–221). Mariupol, Kryvyi Rih: R. A. Kozlov [in Ukrainian].
7. Donetsk National Technical University. (n. d.). Retrieved from: <https://donntu.edu.ua/> [in Ukrainian].
8. Zakharova, O. V. (2019). *Transformation of the scientific and educational potential of the regions of Ukraine in the conditions of the war economy (as a result of the temporary occupation of part of the territory of Donetsk and Lugansk regions, the annexation of the Republic of Crimea), determination of the consequences and prospects* (Report, 1-86). Ministry of Temporarily Occupied Territories and internally displaced persons of Ukraine [in Ukrainian].
9. Center for International Projects «Euroeducation». (2020). *Rating of Ukrainian universities according to Scopus indicators*. Retrieved from: <http://www.euroosvita.net/> [in Ukrainian].
10. Consolidated ranking of Ukrainian universities. (2020). *osvita.ua*. Retrieved from: <http://osvita.ua/vnz/rating/51741/> [in Ukrainian].
11. Center for International Projects «Euroeducation». (2020). *Rating of higher educational institutions «TOP-200 Ukraine»*. Retrieved from: <http://www.euroosvita.net/reyt/> [in Ukrainian].
12. Zakharova, O. V. (2020). Six years of strength testing. *The phenomenon of the Ukrainian intellectuals in the context of global transformations* (pp. 71–75). Pokrovsk: DVNZ «DonNTU» [in Ukrainian].